

УДК 021.9

**ТЕНДЕНЦІЇ У ФІНАНСУВАННІ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
(кінець XX – початок XXI ст.)**

Н.Г. Ашаренкова

У статті проаналізовано динаміку змін у фінансовому забезпеченні публічних бібліотек України, узагальнено тенденції, що склалися в надходженні бюджетних і позабюджетних коштів, їхні співвідношення та особливості.

Ключові слова: *публічна бібліотека, фінансування, бюджетні кошти, позабюджетні кошти, платні послуги.*

**TENDENCIES IN FINANCING OF PUBLIC LIBRARIES OF UKRAINE
(end of XX – beginning of XXI century)**

N.H. Asharenkova

The author of the article tries to analyze the dynamics of changes on financial support of public libraries of Ukraine, to generalize the tendencies that formed the essence of budgetary and extra-budgetary funds, correlation and particularities.

Keywords: *public library, financing, budgetary funds, extra-budgetary funds, paid services.*

Фінансування бібліотек є актуальним питанням для будь-якого періоду їхньої історії. Його основним джерелом є бюджетні асигнування, отримані від органів державної та місцевої влади.

Пряме бюджетне фінансування передбачає виділення бібліотекам асигнувань, обумовлених законодавчими актами (чинними зобов'язаннями), і тими, що надаються з конкретного моменту (прийнятими зобов'язаннями), а також інші надходження від їхніх засновників, отримані у вигляді цільового (програмного) фінансування з бюджетів різних рівнів. Крім цього, фінансові ресурси можуть надходити у вигляді позабюджетних коштів, отриманих із внутрішніх і зовнішніх джерел.

Мета статті – проаналізувати зміни, що відбулися у фінансовому забезпеченні публічних бібліотек у визначений історичний період, узагальнити тенденції, що склалися в надходженні бюджетних і позабюджетних коштів.

Динаміку змін у фінансуванні обласних, міських і сільських публічних бібліотек України за 1996-2001 рр. можна простежувати звернувшись, до статистичних даних, наданих Національною парламентською бібліотекою України [1].

Згідно з ними, сукупний обсяг коштів, виділених 1997 р., збільшився на 3459,7 тис. грн і становив 69323,6 тис. грн. Відбулося зростання й бюджетних асигнувань на 2605,5 тис. грн порівняно з 1996 р., які становили 67176,5 тис. грн або 96,9%. Проте, значне покращення фінансового забезпечення публічних бібліотек було притаманне лише деяким областям: Донецькій (на 1228,7 тис. грн), Дніпропетровській (на 1118,0 тис. грн), Миколаївській (на 705,2 тис. грн) і м. Києву (на 737,6 тис. грн).

Якщо у фінансуванні обласних і міських публічних бібліотек переважала тенденція до збільшення, то для книгозбірень, розташованих у сільській місцевості, 1997 р. позначився його зменшенням на 212,5 тис. грн, або на 3,5 %.

1998 р. фінансові ресурси публічних бібліотек країни, порівняно з попереднім роком, зменшилися на 3405,6 тис. грн і становили 65918,0 тис. грн. Це проявилось і в бюджетних асигнуваннях, які скоротилися на 4112,5 тис. грн, або 6,2%, і нараховували 63064,0 тис. грн. Особливо відчутним їхнє зменшення було для міських (на 7,6 %) і сільських (на 37,9%) публічних бібліотек. Наслідком таких змін стало скорочення видатків за всіма статтями річних бюджетів.

Лише з 1999 р. намітилася тенденція до збільшення фінансування мережі публічних бібліотек України. Приміром, обсяг бюджетних інвестицій зріс у цілому на 10069,9 тис. грн, у т. ч. на 2499,6 тис. грн для сільських книгозбірень. Цьому сприяло те, що при затвердженні місцевих бюджетів* на 1999 р., практично в усіх областях країни були виділені додаткові асигнування на потреби культури, в межах 30-40% від передбачених контрольними цифрами Міністерства фінансів України [2, 56].

Однак, якщо зважати на те, що мережа сільських бібліотек 1999 р. нараховувала 15429 од. і для якої з бюджетів органів місцевого самоврядування (територіальних громад) було виділено 6084,0 тис. грн, то середня вартість утримання одного бібліотечного закладу становила мізерні кошти – 0,394 тис. грн.

Така ситуація з фінансуванням сільських книгозбірень не могла не позначитися на якісних і кількісних характеристиках бібліотечного фонду (витрати на нього становить 40-

* До місцевих бюджетів належать: обласні бюджети, бюджети районів у містах, а також бюджети місцевого самоврядування (територіальних громад сіл, селищ, невеликих міст).

50% бюджету бібліотеки), кадровому складі, матеріально-технічній базі тощо. Інакше – питання, пов'язані зі створенням умов для їхньої повноцінної життєдіяльності та розвитку, технічної та технологічної модернізації фактично залишалися за рамками місцевих бюджетів. Це призвело до того, що частина повноважень, закріплених за органами місцевого самоврядування Законом України “Про місцеве самоврядування в Україні” (1997), виконувалася не повним обсягом, зокрема, забезпечення належного рівня функціонування сільських закладів культури.

Надалі тенденція до збільшення обсягу фінансування різних видів публічних бібліотек в Україні набула сталості. 2001 р. було виділено 120283,7 тис. грн, що на 32035,9 тис. грн більше, ніж 2000 р. При цьому 111520,4 тис. грн, або 97,2% становили бюджетні кошти. Найбільше зростання бюджетного фінансування 2001 р. відбулося у Дніпропетровській і Донецькій областях відповідно на 3529,0 тис. грн і 3121,0 тис. грн, а найменше – у Чернівецькій (на 473,9 тис. грн), Рівненській (на 511,0 тис. грн), Закарпатській (на 535,1 тис. грн) областях і м. Севастополі (на 511,4 тис. грн).

Якщо 2001 р. на кожен з 25 ОУНБ припадало в середньому 795,1 тис. грн фінансових надходжень, то на одну сільську книгозбірню – 1,1 тис. грн і хоча за 5 років обсяг виділених для них коштів зріс майже втричі, він так і залишився незначним. Сільські бібліотеки продовжували знаходитися на межі виживання. Вони не мали можливості повноцінно виконувати функції, покладені на них суспільством, територіальною громадою, впроваджувати сучасні інформаційні технології, забезпечити вільний доступ до інформації різного виду та змісту, що дозволило б людям у провінції відчувати себе повноправними учасниками подій і процесів, які відбуваються в Україні.

Одна з причин фінансових труднощів полягала в тім, що формування доходної частини місцевих бюджетів не було врегульовано на законодавчому рівні.

У покращенні механізму формування доходної частини місцевих бюджетів важливу роль відіграло ухвалення Закону України “Бюджетний кодекс України” від 21. 06. 2001 р. за № 2542. Ним визначалися нові підходи до розмежування доходів місцевих бюджетів; упроваджувався нормативний метод розподілу бюджетних коштів; за бюджетами місцевого самоврядування закріплювалися на постійній основі податки і збори, які враховувалися при визначенні обсягів міжбюджетних трансфертів, а також встановлювався перелік доходів, які не враховуються при визначенні трансфертів тощо.

Однак цей документ не був досконалим, а окремі прорахунки, зокрема для мережі публічних бібліотек, мали негативні наслідки. Не зважаючи на те, що районні ЦБС є юридичними особами, розмежування бюджетів районних центрів і сіл стало поштовхом до

їхньої децентралізації. Цьому сприяло і те, що у Бюджетному кодексі України було відсутнє поняття *централізована бібліотечна система*.

Для фахівців бібліотечної справи наслідки цього процесу є цілком зрозумілими – занепад, а подекуди й ліквідація сільських книгозбірень, які переводилися на повне фінансове утримання сільської громади. При цьому вони втрачали усталені роками зв'язки з районною бібліотекою – центром, який забезпечував комплектування, обробку літератури, надавав методичну та консультаційну допомогу з усіх питань організації інформаційно-бібліотечного обслуговування місцевого населення, опікувався підвищенням професійного рівня бібліотекарів, їхнім соціальним захистом тощо.

Для призупинення процесу децентралізації районних ЦБС Міністерство культури і мистецтв України надіслало листи головам обласних державних адміністрацій із проханням вжити заходи щодо збереження бібліотечних систем, передбачивши видатки на їхнє утримання на 2002 р. та наступні роки [3, 1].

Не зважаючи на те, що тенденція до збільшення обсягу фінансування публічних бібліотек в Україні поступово набула сталості, постійною проблемою залишався дефіцит їхніх бюджетів. Зростання вартості видань, у т. ч. електронних, необхідність поліпшити якість обслуговування, розширити репертуар послуг для населення, оновити технічну та технологічну базу бібліотек висунули перед їхніми працівниками вимогу більш ефективного використання наявних коштів і пошуку альтернативних джерел наповнення бюджету. Останні можна поділити на дві групи: внутрішні (за рахунок власних можливостей бібліотек) і зовнішні (отримання коштів іззовні).

Аналіз потенційних можливостей книгозбірень дозволяє виділити такі внутрішні джерела позабюджетного фінансування: платні послуги; економічний захист документного фонду (разові читацькі застави, ксерокопіювання і мікрофільмування за пільговими цінами, штрафні санкції до боржників, компенсаційні виплати за загублені (зіпсовані) книги); господарсько-підприємницьку діяльність (оренда/суборенда окремих приміщень, оргтехніки, видавнича діяльність, допомога в підготовці проектів на отримання грантів тощо).

Зовнішніми джерелами додаткового фінансування публічних бібліотек можуть бути: гранти благодійних фондів та інших організацій; спонсорські та благодійні внески юридичних і фізичних осіб; соціально-творчі замовлення; призові фонди професійних конкурсів, оглядів; партнерські угоди з владними та бізнес-структурами на інформаційне обслуговування, видавництвами на проведення книжкових ярмарок, оформлення інформаційних стендів у стінах бібліотек, на видання (перевидання) книг, закладами освіти на спільне використання бібліотечного фонду, підприємствами на нестационарне

обслуговування, творчими організаціями, посольствами на проведення художніх виставок, інших культурних акцій тощо.

Упродовж 1990-х рр. питання позабюджетного фінансування бібліотек постійно знаходилося в полі зору Міністерства культури України, виносилося для обговорення на щорічні наради директорів державних наукових і обласних бібліотек. Його мета полягала не лише в обміні регіональним досвідом, а й в пошуку шляхів розв'язання проблем, пов'язаних із правовою підтримкою позабюджетного фінансування, легітимізацією його джерел. Наприклад, у травні 1993 р. на “круглому столі” директорів бібліотек на тему “Підприємницька діяльність бібліотеки в сучасних умовах” були порушені питання щодо нормативно-правової бази і форм бібліотечної підприємницької діяльності, платних послуг (їхньої спрямованості, доцільності, результативності), впровадження механізму фінансування книгозбірень на засадах спонсорства і меценатства [4, 2].

У легітимізації джерел отримання позабюджетних коштів та їхні використанні важливу роль відіграв Закон України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” (1995). Бібліотекам було надано право на додаткове фінансування за рахунок власної господарської діяльності, пожертв та інших джерел, не заборонених законодавством; дозволялося розпоряджатися коштами, отриманими від надання платних послуг, благодійними внесками, використовуючи їх для розвитку статутної діяльності книгозбірень, стимулювання працівників. Надалі ці норми закону були розширені та конкретизовані в інших законодавчих і підзаконних актах.

Приміром, ст. 26 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” (2000) передбачалося, що сума коштів, отриманих із додаткових джерел фінансування, не підлягала обмеженню. Зазначалося, що вони не повинні вилучатися на кінець бюджетного року та враховуватися при визначенні обсягів бюджетного фінансування бібліотек на наступний рік.

Об'єктивна необхідність поліпшення фінансового стану публічних бібліотек і створене для цього нормативно-правове підґрунтя активізували процес залучення позабюджетних коштів. Дані про їхнє надходження до публічних бібліотек України за 1996-2001 рр. подано в *таблиці 3.1.*

**ПОЗАБЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ПУБЛІЧНИХ БІБЛІОТЕК
УКРАЇНИ 1996-2001 РР. (тис. грн)**

	1996					1998				
	У цілому надходжень	Поза-бюджетні	%	Із них		У цілому надходжень	Поза-бюджетні	%	Із них	
				платні послуги	%				платні послуги	%
Усі б-ки	65863,9	1292,9	1,96	473,4	36,6	65918,0	2854,0	4,3	1500,0	52,6
ОУНБ	7784,3	255,0	3,3	192,9	75,6	8821,8	798,8	9,1	575,7	72,1
ЦБС і Міські б-ки	54053,9	971,2	1,8	253,9	26,1	52695,3	1854,0	3,5	790,4	42,6
Сільські б-ки	6090,3	87,6	1,4	18,2	20,8	3636,7	53,3	1,5	3,9	7,3
Усі б-ки	1999					2001				
	77001,7	3867,8	5,0	2180,3	56,4	120283,7	7887,8	6,6	4017,8	50,9
ОУНБ	10200,6	1251,8	12,3	745,4	59,5	19876,8	2236,7	11,3	1097,1	49,0
ЦБС і Міські б-ки	61563,1	2367,7	3,8	1243,3	52,5	92708,1	5115,2	5,5	2609,7	51,0
Сільські б-ки	6256,9	172,9	2,8	64,5	37,3	17342,8	416,4	2,4	101,8	24,4

Як бачимо, 1998 р., порівняно з 1996 р., не відбулося відчутних змін у сукупному фінансовому ресурсі публічних бібліотек. Проте, частка позабюджетних коштів зросла у 2,2 рази і становила 1998 р. 2854,0 тис. грн. Однак, як попередніми роками, вона залишилася незначною – 4,3%. При цьому в ОУНБ додаткові фінансові надходження збільшилися у 2,8 рази і становили 9,1%, у міських ЦБС і самостійних публічних бібліотеках – майже вдвічі і нараховували 3,5%, у сільських бібліотеках – залишилися на тому самому рівні. Відчутне зростання частки додаткових коштів у 3,2 рази у бюджетах сільських книгозбірень відбулося 1999 р. (з 53,3 тис. грн 1998 р. до 172,9 тис. грн 1999 р.).

З 1999 р. по 2001 р. позабюджетні надходження в сукупному фінансовому ресурсі публічних бібліотек України поступово збільшувалися і зросли з 5,0% до 6,6%. Ця тенденція була притаманна, насамперед, ЦБС і самостійним публічним бібліотекам, розташованим у містах. У цілому за 1996-2001 рр. сума позабюджетних коштів публічних бібліотек країни збільшилася на 6594,9 тис. грн (або зросла з 2% до 6,6%). Це вплинуло на зростання витратної частки бюджетів бібліотек за 5 років майже вдвічі рази, зокрема на комплектування бібліотечних фондів було використано на 8117,9 тис. грн більше.

Однак, не зважаючи на позитивні зрушення, основним джерелом задоволення фінансових потреб публічних бібліотек України залишалися місцеві бюджети. У цьому полягала їхня певна відмінність, порівняно з рештою країнами світу.

У листопаді 1999 р. в Російській національній бібліотеці відбувся російсько-американський семінар “Партнерство у пошуку стратегій розвитку: позабюджетне фінансування бібліотек”. Як приклад було використано досвід Нью-Йоркської публічної бібліотеки, яка обслуговує своїх відвідувачів безкоштовно. Зважаючи на те, що державна допомога не перевищувала 12-15%, пошук коштів для наповнення бюджету став важливою і необхідною складовою її діяльності. Для цього використовувалися різні джерела: фонди штату і міста, приватні фонди, надходження від окремих осіб, а також доходи від підприємницької діяльності. Це дозволило сформувати бюджет Нью-Йоркської публічної бібліотеки на 1999 р. обсягом 175 млн, де біля 60% становили пожертви і дотації спонсорів.

Цікаву інформацію щодо обсягу та розподілу пожертв на соціальні, освітні, культурні потреби американського суспільства було надано в доповіді Джейн Ньюмен, керівника спеціально створеного підрозділу із залучення позабюджетних коштів Океанографічного інституту штату Массачусетс на міжнародному семінарі, який відбувся у вересні 1996 р. в м. Києві. Як зазначив доповідач, щорічні пожертви у США становлять у середньому \$129 млрд, з яких 81% надходить від приватних осіб. Найбільший обсяг позабюджетних коштів (45%) спрямовується на підтримку релігії; 13%, або \$17 млрд, – на освіту (бібліотеки); 7%, або \$10 млрд, – на культуру, мистецтво та ін. Отже, необхідність фінансової підтримки бібліотечних закладів визнається суспільством не менш важливою, ніж освітніх, і їй належить друге місце в розподілі фінансової допомоги.

Позитивний досвід американських бібліотек у пошуку та використанні позабюджетних коштів свідчить, що цей процес може бути ефективним за таких умов: виділення у структурі бібліотечного закладу окремого підрозділу, відповідального за пошук, отримання додаткових інвестицій; налагодження співпраці з реальними і потенційними спонсорами та меценатами; створення громадських об'єднань у стінах книгозбірні, залучення волонтерів, які допомагають у проведенні цієї роботи; належного контролю за використанням позабюджетних коштів; постійного зв'язку із ЗМІ, органами влади.

Розглянемо деякі шляхи надходження додаткових коштів до бюджетів публічних бібліотек України і проаналізуємо їхні особливості.

Одним із офіційно визнаних джерел позабюджетного фінансування у досліджуваній період були платні послуги населенню. Їхній перелік і порядок здійснення, а також використання отриманих коштів регламентувалися Постановою Кабінету Міністрів України “Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися закладами культури і мистецтв, заснованими на державній і комунальній формі власності” за № 534 від 05.06.1997 р., Наказом Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України “Про затвердження Порядку надання платних

послуг закладами культури і мистецтв” за № 49/12 від 13.02.1998 р., який 21.12.1999 р. було замінено майже аналогічним за назвою Наказом за № 732/306, а також Наказом Міністерства фінансів України про “Перелік власних надходжень бюджетних установ та організацій” за № 146 від 29.06.2000 р.

Цими документами встановлювалися організаційно-правові засади надання платних послуг закладами культури і мистецтв: порядок визначення вартості, фінансове оформлення, планування і використання доходів, контроль за їхнім використанням та деякі інші положення. Базою для встановлення ціни послуги був розрахунок витрат, пов’язаних із їхнім наданням: оплата праці, внески на соціальні заходи, придбання матеріалів, палива тощо, амортизація основних фондів, що використовуються для їхнього здійснення та деякі інші.

Важливим і доволі несподіваним було положення про те, що доходи від платних послуг, що залишаються в розпорядженні закладу культури після відшкодування всіх передбачених законодавством витрат, а також тих, про які йшлося в Наказі за № 732/306, “...спрямовуються на покриття витрат не профінансованих статей бюджетної класифікації ... і, в першу чергу, на покриття заборгованості з виплати заробітної плати, стипендій, коштів на харчування інших соціальних виплат [5, 12-13]”. Тобто, фінансові зобов’язання держави, органів місцевого самоврядування частково перекладалися на бібліотечні заклади. А це не стало стимулом для нарощування обсягів додаткових коштів, отриманих від платних бібліотечних послуг.

Видова структура платних послуг публічних бібліотек України дозволяє об’єднати їх у кілька груп: бібліотечно-інформаційні, освітні та просвітницькі, сервісні (або не бібліотечні послуги), видавничо-поліграфічні. Одна із особливостей полягала в тім, що їхній асортимент постійно розширювався. Приміром, якщо наприкінці 80-х рр. ХХ ст. в Донецькій ОУНБ їх було лише 3 види, то 1998 р. працівники книгозбірні могли запропонувати біля 50 видів платних послуг [6, 65-67]. Стимулом до цього стало, насамперед, застосування комп’ютерної техніки, доступ публічних бібліотек до мережі Інтернет.

До нових видів платних послуг можна віднести такі: користування персональною ЕОМ, дистанційний інтерактивний доступ до баз даних (Інтернет on-line), послуги Інтернет off-line (замовлення на відправку інформації або її отримання на папері, дискеті), курси для навчання роботі в мережі Інтернет, замовлення на пошук по ПС “Закон”, тиражування записів електронного каталогу тощо.

Асортимент, обсяг платних послуг залежать, насамперед, від матеріально-технічної бази, кадрових ресурсів книгозбірень. Мабуть, тому наприкінці 1990-х рр. користувачам Луганської та Дніпропетровської ОУНБ пропонувалося понад 30 видів платних послуг, а Харківської ОУНБ – лише 4. Варто зазначити, що в їхньому переліку є такі, які не

потребують суттєвих фінансових витрат (крім додаткової оплати праці бібліотекарів), зокрема: абонемент вихідного дня, нічний абонемент, попереднє замовлення літератури по телефону, продаж дублетної літератури, виконання складних бібліографічних довідок, інформування індивідуальних і колективних користувачів через складені списки джерел інформації за заздалегідь визначеними темами та деякі інші.

Поміж з тим, постає питання: як узгоджується кількість базових (безкоштовних) бібліотечних послуг, визначених ст. 22 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” за № 1561 від 16.03.2000 р.^{*}, і платних у співвідношенні, наприклад, 3:30, або 3:50 із документами ЮНЕСКО, Ради Європи щодо публічних бібліотек [9], де загальнодоступність визнається їхнього провідною ознакою, а принцип рівності доступу для всіх – основоположним в організації обслуговування. Згідно з останнім, викликає сумнів правомірність існування таких видів платних послуг, як: щорічний грошовий внесок за надання першочергового права на ознайомлення з новинками літератури, можливість позачергового прочитання бестселера, іншої літератури, яка користується підвищеним попитом, її резервування або отримання з читальної зали на дім (нічний абонемент) і т. ін.

Підкреслимо, що в досліджуваній період частка доходів від надання платних послуг публічними бібліотеками України не була істотною, хоча, як свідчать дані, наведені у таблиці 3.1., вона зростала з року в рік. Приміром, з 1996 р. по 2000 р. у структурі позабюджетного фінансування вона збільшилася майже вдвічі і становила 71,6%. Водночас в ОУНБ надходження від платних послуг коливалися від 72 до 77%, ЦБС, самостійних міських книгозбірнях – від 26,1 до 54,3%, сільських бібліотеках – від 20,8 до 37,7%. І хоча кошти, отримані публічними бібліотеками від надання платних послуг упродовж 5 років, мали стали тенденцію до збільшення, 2001 р. їхня частка в структурі позабюджетного фінансування зменшилася майже на третину, порівняно з 2000 р. Це свідчить про те, що вони поступилися місцем іншим джерелам додаткових надходжень.

Позитивну роль у впровадженні платних послуг відіграли податкові пільги, надані державою. Згідно зі ст. 5 Закону України “Про податок на додану вартість” за № 168/97 від 03.04.1997 р. (зі змінами і доповненнями) і ст. 29 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу” за №1561 від 16.03.2000 р. “бібліотеки, що надають основні бібліотечні послуги, в порядку, передбаченому законом, звільняються від оподаткування доходів, отриманих від надання платних послуг [8, 15]”. У

^{*}До послуг, що надаються бібліотеками на безоплатній основі, в Законі віднесено: користування інформацією про склад бібліотечних фондів через довідково-пошуковий апарат, отримання консультаційної допомоги в пошуку та виборі джерел інформації, отримання у тимчасове користування бібліотечних документів, крім тих, які придбані за позабюджетні кошти.

такий спосіб публічні бібліотеки звільнялися від податку на додану вартість при наданні платних послуг фізичним і юридичним особам. Доходи, отримані від цієї діяльності, зараховувалися до кошторисів (на спеціальний рахунок) на утримання бібліотек.

До внутрішніх джерел позабюджетних коштів належать також надходження, пов'язані з економічним захистом бібліотечного фонду, а саме: грошові стягнення у вигляді штрафу або пені, компенсаційні виплати за псування або втрату документів, незатребувані грошові застави, страхові внески / виплати. Ця діяльність є важливою для бібліотек, оскільки дозволяє не лише поповнювати їхній бюджет, а й забезпечувати своєчасне повернення друкованих джерел інформації, компенсувати їхню втрату або пошкодження. Дослідники цього питання вважають, що лише комплексна система превентивних, репресивних і компенсаційних форм економічно-правових взаємовідносин бібліотек і їхніх користувачів сприятиме належному збереженню документних фондів бібліотек [9, 112].

Одним із нових джерел додаткових надходжень до бюджетів обласних, міських публічних бібліотек, які мали для цього відповідну поліграфічну базу, стала видавнича діяльність: тиражування літератури підвищеного попиту, видання дайджестів, добірок статей, бібліографічної продукції, репринти рідкісних і рукописних книг.

Поширеним джерелом поповнення фінансових ресурсів публічних бібліотек у досліджуваній період були гранти. У другій половині 1990-х рр. публічні бібліотеки країни активізували проектну діяльність. Приміром, ЦБ ЦБС м. Миколаєва було розроблено понад 10 проектів, серед яких варто назвати: “Новий рівень інформування міської громади”, “Підтримка стандарту бібліотечного обслуговування”, “Створення муніципального інформаційного центру”, “Організація Інтернет-місця для читачів” та ін. Під ці та інші проекти 1999 р. були виділені гранти від посольства США в Україні, 2000 р. міжнародного фонду “Відродження”. Завдяки такій підтримці, було модернізовано комп'ютерний парк міської ЦБ, підключено до інформаційної мережі Інтернет 2 бібліотеки-філії [10, 40].

Для автоматизації Дніпропетровської міської ЦБС 1996 р. міжнародним фондом “Відродження” було виділено \$10 тис., а для реалізації проектів “Відкрите місто” та “Інтернет для читачів публічних бібліотек” упродовж 2000-2001 рр. було отримано понад \$31 тис.

Фонд “Відродження” також профінансував чотири проекти Донецької ОУНБ на загальну суму \$16 тис. Це дозволило не лише здійснити автоматизацію бібліотечних процесів, налагодити видавничу діяльність, а й взяти участь її працівникам у міжнародних конференціях, пройти стажування, отримати бібліотечну освіту за кордоном, зокрема в Остінському університеті (штат Техас).

За 1993-2001 рр. Дніпропетровською ОУНБ на різні проекти було отримано гранти на суму понад \$47 тис. Із них: \$17 тис. від міжнародного фонду “Відродження” на створення автоматизованої бази даних ОУНБ і автоматизацію бібліотечних ресурсів, \$1200 на розвиток центру краєзнавства; \$10 тис. від фонду IREX на проект “Бібліотека в сучасному інформаційному просторі” і \$19 тис. від посольства США в Україні на проект “Інтернет для читачів публічних бібліотек”.

Отже, фінансова підтримка міжнародних фондів, організацій, дипломатичних представництв відіграла помітну роль у технічному і технологічному переоснащенні публічних бібліотек України. Лише міжнародний фонд “Відродження” на комп’ютеризацію бібліотек в Україні витратив до 2000 р. \$5 млн. [11].

Упродовж досліджуваного періоду в законодавчих документах, підзаконних актах, нормативних матеріалах тощо. неодноразово наголошувалося на ролі бібліотек у побудові громадянського суспільства, відродженні та розвитку національної культури, інформаційно-культурному супроводі процесу становлення правової, демократичної держави, шляхом надання їй громадянам вільного доступу до інформації, знань, культури в усьому їхньому різноманітті.

Проте, фінансування публічних бібліотек в Україні не сприяли цьому повною мірою. Це було обумовлено, насамперед, економічною кризою в країні, прискореним створенням ринку, які позначилися на дефіциті бюджетних надходжень і спричинили інфляційні процеси в економіці. Бібліотеки відчували на собі (безпосередньо й опосередковано) всю непередбачуваність економічних реформ, наслідки децентралізації влади, вкорінений у практику принцип залишкового фінансування галузі культури.

Фінансування публічних бібліотек у 1990-х рр. не мало стійкої тенденції до збільшення. Особливо відчутно це проявилось у виділенні коштів для сільських книгозбірень. Загальна середня вартість утримання однієї з них взагалі становила мізерні кошти. На початку XXI ст. тенденція до збільшення обсягу бюджетного фінансування публічних бібліотек набула сталості. Проте, як і попередніми роками, постійною проблемою залишався дефіцит їхнього бюджету, що обумовлювалося як недосконалістю нормативно-правової бази, так і економічними перетвореннями в Україні. Альтернативні джерела поповнення бюджетів публічних бібліотек розширили їхні фінансові можливості та мали тенденцію до зростання. Однак, частка позабюджетних коштів залишалася незначною і не могла суттєво змінити їхній фінансовий стан на краще. Таким чином, проведене дослідження дозволяє стверджувати про необхідність внесення корективів у фінансову політику держави щодо розвитку публічних бібліотек, активного залучення до цього процесу громадськості,

підтримки фінансових ініціатив бібліотек для забезпечення їхньої повноцінної участі у політичних, економічних і культурних перетвореннях в країні.

Використана література

1. Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. (1996 – 1997 рр.) / НПБ України. – К., 1998. – С.27-30; Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. (1998-1999). – К., 2000. – С. 27-30; Бібліотечна Україна в цифрах : стат. зб. (1999 – 2000 рр.) / НПБ України. – К., 2001. – С. 27-30.
2. Всеукраїнські збори працівників культури (23 березня 2000 р., м. Київ). – К., 2000.
3. Поточний архів Міністерства культури і мистецтв України. Лист Міністра культури України Ю.П. Богуцького головам обласних державних адміністрацій // “Про фінансування централізованих бібліотечних систем” від 01.11.2001 р. за № 12-5340/17. – С. 1.
4. Поточний архів НПБ України. Розпорядження Міністерства культури України № 86-р від 20.04.1993 р. // “Про проведення наради директорів державних наукових і обласних бібліотек “Бібліотеки України: їх гуманістична місія в умовах ринку”. – С.2.
5. Порядок надання платних послуг закладами культури і мистецтв : Наказ Міністерства культури і мистецтв України, Міністерства фінансів України, Міністерства економіки України за № 732/306/152 від 21.12.1999 р. // Бібл. планета. – 2000. – № 1. – С. 12-13.
6. Башун О.В. Фандрейзинг або мистецтво збирання коштів : наук.-метод. рекомендації бібліотекам / О.В. Башун ; Донецька ОУНБ ім. Н.К. Крупської. – Донецьк, 1998. – 103 с.
7. Маніфест ЮНЕСКО про публічні бібліотеки (1994), Резолюція про роль бібліотек у сучасному суспільстві (1998), Копенгагенська декларація про публічні бібліотеки (1999), Керівництво ІФЛА/ЮНЕСКО з розвитку служби публічних бібліотек (2000) та ін.
8. Про внесення змін до Закону України “Про бібліотеки і бібліотечну справу”: Закон України № 1561-III від 16.03.2000 р. // Законодавство – бібліотекам України : довідкове вид. Вип.1 / НПБ України. – К., 2001. – Ч.2. – С. 4-16.
9. Евстигнеева Я.Э. Источники внебюджетного финансирования библиотек / Я.Э. Евстигнеева // Библиотековедение. – 1996. – № 4-5. – С. 111-116
10. Твердая Т. Миссия публичной библиотеки в меняющемся обществе / Т. Твердая // Библиотека в эпоху перемен: дайджест. – М. : Изд-во РГБ, 2001. – Вып. 4 (12). – С. 38-40.
11. Косинська Ю. І школа перекладачів, і підтримка бібліотек / Ю. Косинська // Молодь України. – 2000. – 18 лип.